

Voorwoord

Piet Lombaerde

Redactievoorzitter

Twee dossiers vormen de kern van deze nieuwe HistoriANT. Een hoofddossier handelt over de Opstand in de Nederlanden en een minidossier herdenkt de zeventigjarige overlijdensdatum van de vermaarde historicus en kanunnik Floris Prims.

Het deel over de Opstand in de Nederlanden (of Nederlandse Opstand) focust op Antwerpen tijdens een vroege periode van de Tachtigjarige Oorlog. Als inleiding op dit thema wordt dit gebeuren in de internationale literatuur gekaderd met ook heel wat aandacht vandaag voor het bestuderen en herdenken van dit verzet. Eveneens worden de bevrijding van steden en de vluchtelingenproblematiek die ermee gepaard ging in de Lage Landen aangehaald en wordt gemeld dat dit fenomeen de laatste jaren vooral in Nederland maar minder in België opnieuw meer aandacht geniet. Als toemaatje komen Floris Prims en zijn opvattingen rond de verhouding tussen katholicisme en protestantisme in deze periode in Antwerpen ter sprake. Maar Prims krijgt in het minidossier nog verder de aandacht.

Verschillende bijdragen werpen een nieuw licht op enkele tot op heden minder gekende aspecten van deze troebele tijden voor de Scheldestad.

Vanuit Luxemburg werd een bijdrage ingediend over Peter Ernst en Karel van Mansfeld, vader en zoon, die tijdens de Opstand in de Nederlanden verbleven. Deze graven waren trouwe dienaars van de Spaanse Kroon en zoon Mansfeld was tijdens de belegering van Antwerpen in 1585 de rechterhand van Farnese. Zijn vader was daarvoor kort gouverneur van de citadel van Antwerpen onder Alva. Maar hun verhouding met Alva en nadien met Farnese was niet zo hartelijk, zoals blijkt uit deze bijdrage.

Wie zeker niet mag ontbreken in dit verhaal, is Lodovico Guicciardini. Zijn beschrijving van de Nederlanden in de uitgaven van 1567 en 1581/1582 verhaalt slechts sporadisch over de Opstand en de bijhorende oorlogen. In latere uitgaven werd de Opstand echter wel toegelicht. Vooral Petrus Montanus besteedde in de Franse uitgave van Guicciardini's *Descriptione* in 1609 hieraan aandacht en daarop wordt in een afzonderlijke bijdrage in het themadossier verder ingegaan.

Dat Antwerpen op sociaal, demografisch en economisch vlak tijdens de Opstand heel beroerde tijden heeft gekend, staat als een paal boven water. Daarom worden in dit dossier de catastrofale gevolgen van het beleg en de overgave van Antwerpen in 1585 op maatschappelijk vlak toegelicht. Heel terecht wordt de impact ervan op verschillende bevolkingsgroepen en binnen welbepaalde stadswijken onderzocht. Met gebruik van de GIS-methode worden op een kritische manier bestaande opvattingen en stellingen over de emigratie en andere demografische en economische gevolgen – ook op langere termijn – voor de stad Antwerpen onder de loep genomen.

Met het minidossier over kanunnik Floris Prims zetten enkele korte bijdragen deze bijzonder veelzijdige en originele figuur uit de geschiedenis van Antwerpen in het licht. Het is geweten dat Prims een begaafde publicist was. Daarop wordt in dit deel niet ingegaan – ook niet op zijn artikels over de Opstand –, wel op enkele randfacetten van zijn rijke productie aan geschriften en activiteiten.

Vooreerst wordt in kort bestek de uitgebreide biografie van Prims geschetst. Dat hij ook een immens aantal boeken en artikels heeft nagelaten en heel wat invloed heeft gehad op historici, navorsers, liefhebbers, heemkundigen en andere geïnteresseerden in de geschiedenis van Antwerpen, is heel duidelijk. Zijn maatschappelijke inzet voor kindervelzijn en voor vluchtelingen is echter minder gekend; een rijk onderwerp voor dit jaarboek, dat onderbelichte aspecten van Prims naar voren brengt.

Een andere bijdrage stelt Prims' sprekerstalent scherp. In dit kader richten we onze schijnwerpers op het experimenteren met het minder gekende fenomeen van lantaarnlezingen of lezingen met lichtbeelden. Deze lezingen met beeldmateriaal – voorlopers van onze PowerPoint-conferenties – waren erg in trek tijdens het eerste kwartaal van de twintigste eeuw en dit om een breder publiek op een onderhoudende en vernieuwende manier te triggeren.

Prims ging echter nog een stap verder in het opentrekken van zijn historische kennis naar een breed publiek. Hij hield zich ook bezig met het samenstellen van reisgidsen, zij het vooral voor de ontsluiting van de Kempen. Er worden een aantal weinig gekende gegevens bekendgemaakt over de drie reisgidsen die hij verzorgde: een historische reisgids voor de auto door de Antwerpse Kempen; een gids bestemd voor fietsers en automobilisten door de Kempen; en een historisch-geografische gids voor een tocht langs het nieuw gegraven Albertkanaal. Misschien suggesties om deze plaatsen op een originele manier opnieuw te verkennen!

Dat Prims een veelschrijver was, is algemeen geweten. Duizenden bladzijden pende hij neer en daarvan wordt een bondige indruk gegeven dankzij zijn oeuvre, dat grotendeels in de Erfbibliotheek Hendrik Conscience aanwezig is. Ook wordt in een bijdrage over dit onderwerp aandacht besteed aan de vele uitgevers die in zijn werk geïnteresseerd waren.

Traditiegetrouw surfen we in dit jaarboek verder naar verschillende korte bijdragen in het deel 'Kronieken'. Vooreerst komen de belangrijkste activiteiten van het Genootschap voor Antwerpse Geschiedenis voor het voorgaande werkjaar 2023 aan bod. Lezingen werden gehouden met gebruik van webinars. Als nieuwjaarsuitstap in 2023 werd het vernieuwde Rijksarchief Antwerpen bezocht. De Antwerpse stadsbouwmeester Christian Rapp verzorgde naar aanleiding van de voorstelling van het jaarboek HistoriANT II een lezing in het FelixArchief. Het ledenaantal bleef toenemen en de vernieuwde website kon rekenen op meer dan vijfduizend consultaties.

Een nieuwe rubriek in het jaarboek besteedt aandacht aan bijzondere personen die in hun leven hoogst originele en waardevolle bijdragen hebben geleverd aan de studie van de geschiedenis van de stad Antwerpen. In dit nummer komen Godelieve Spiessens (1932-2020), doctor in de musicologie, en Godelieve van Hemeldonck (1933-2023), experte Antwerpse edelsmeedkunst, aan het woord. Zij hebben allebei als levenswerk de archieven van de stad Antwerpen haarfijn en met ongekende overgave uitgepluisd tot op de grond, op zoek naar nieuwe gegevens en nooit eerder gekend materiaal. Spiessens heeft het basiswerk geschreven over de Antwerpse speellieden, alsook een monografie over luitcomponist Alexander Adriaenssen. Haar talrijke publicaties die van een zeer hoog wetenschappelijk gehalte getuigen, worden wereldwijd aangehaald en geconsulteerd. Dankzij Van Hemeldonck wordt voor menig onderzoeker vandaag uitgebreid bronnenmateriaal over kunstenaars tot het einde van het ancien régime ter beschikking gesteld. Zij stelde dit hoogst originele en minutieus opgebouwde archivalische bestand open voor elke onderzoeker, wat werkelijk uitzonderlijk is en getuigt van een ontzettende intellectuele onbaatzuchtigheid.

Tot slot wordt een rijk overzicht gegeven van de talrijke activiteiten en verwezenlijkingen die in 2023 op het programma stonden van de Dienst onroerend erfgoed van de stad Antwerpen. De lezer zal zich, zoals elk jaar, kunnen verlustigen aan een kroniek die hem heel wat, soms ongekende, historische gebouwen leert ontdekken in de stad. Eigenlijk heeft deze stadsdienst het voorbije jaar veel te veel gerealiseerd om op te noemen. We ontdekken bijvoorbeeld de restauratie en herbestemming van het Knechtjeshuis uit 1558, een historische kelderkeuken in de Lange Nieuwstraat, de restauratie van de verweesde kerktoren van Wilmarsdonk in het havengebied, de modernistische Fierensblokken in de Nationalestraat en het gerestaureerde oorlogsmonument in de Hooftvunderlei in Deurne. Dan laveren we naar het houten binnenvaartuig *Céphée*, dat dankzij een grondige studie en onder maatschappelijke druk weerhouden werd van sloping. Op het gebied van archeologie hebben we het blootleggen van vijf bakstenen pijlers in de tuin van het Rubenshuis. Zij maakten deel uit van een calvinistische ronde tempel die in 1566 op dit terrein was opgericht. Hiermee sluiten we toevallig aan bij het thema van de Opstand in dit jaarboek. Wat de opgravingen en herinrichtingen aan de Scheldekaaien betreft, is de integratie in de vernieuwde kaaimuren van het deels opgegraven Sint-Michielsbastion een

werkelijk hoogstandje op het gebied van herwaardering van het Antwerpse militaire patrimonium uit de zeventiende eeuw.

Het is aan de lezer om uit deze, soms hybride, samengestelde bloemlezing een keuze te maken.